

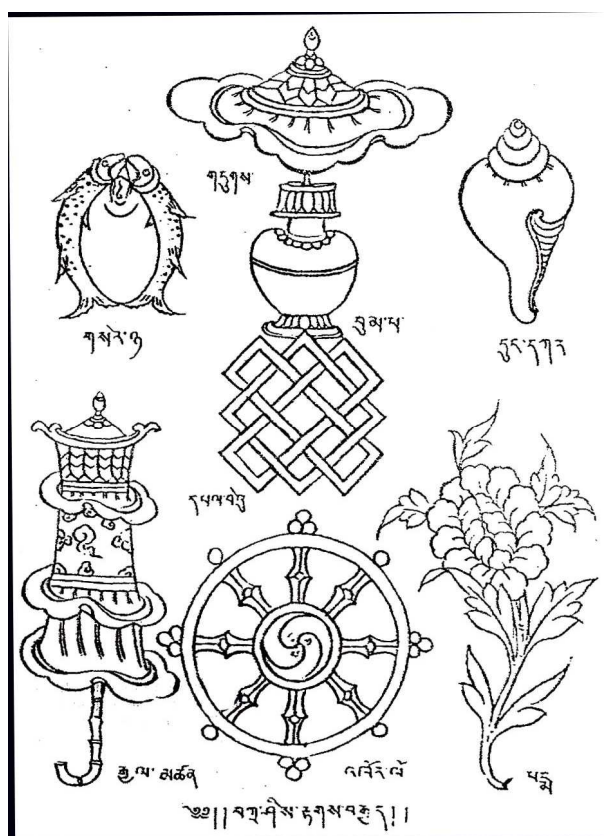
FRAGMENTA IOANNEA TIBETOLOGICA

Symbolické názvy tibetských číslovek a tradiční číslovkové výrazy

Symbolic names for Tibetan numerals and the traditional numerical expressions

Josef KOLMAŠ

Praha

Obr. 1 Osm blahověstných znamení (Bkra-šis rtags brgyad): 1) gdugs (slunečník); 2) gser-ña (zlaté rybky); 3) bum-pa (nádobka s pokladem); 4) dung-dkar (pravotočivá bílá ulita); 5) dpal-be'u (vznešený diagram); 6) rgjal-mechan (praporec vítězství); 7) 'khor-lo (kolo); 8) padma (lotos).

Fig. 1 The Eight Auspicious Signs: 1) the precious umbrella; 2) the golden fish; 3) the pot of treasure; 4) the white conch-shell; 5) the auspicious mark; 6) the standard of victory; 7) the golden wheel; 8) the excellent lotus.

Kolmaš J. (2013): Symbolické názvy tibetských číslovek a tradiční číslovkové výrazy. - Fragn. Ioann. Collecta 18: 103-128

Číslovka (*ang-grangs*), jméno (*ming*) číselného významu. – Číslovky základní (*cardinalia*) a řadové (*ordinalia*). – Speciální "mluva čísel" (*grangs-brda*): *mkha'*, "prázdnota" (= 0), *zla-ba*, "měsíc" (=1) atd. – Ustálená číselná slovní spojení: *bskjed-rim* a *rdzogs-rim*, "dvě fáze meditačního procesu" (= 2), *dug gsum*, "tři jedy" (= 3) atd.

Klíčová slova: *ang-grangs* (číslovka). – Číslovky základní (*cardinalia*). – Číslovky řadové (*ordinalia*). – *grangs-brda* (mluva čísel). – Číslovková slovní spojení. – Ukázky.

Kolmaš J. (2013): Symbolic names for Tibetan numerals and the traditional numerical expressions. – Fragn. Ioann. Collecta 18: 103-128.

The numerals (*ang-grangs*), names (*ming*) expressing numbers. – Basic numerals (*cardinalia*) and ordinary numerals (*ordinalia*). – "The language of numbers" (*grangs-brda*): *mkha'*, "emptiness" (= 0), *zla-ba*, "moon" (=1) etc. Traditional word expressions: *bskjed-rim* and *rdzogs-rim*, "two phases of meditation process" (= 2), *dug gsum*, "the three poisons" (= 3) etc.

Keywords: *ang-grangs* (the numerals). – Basic numerals (*cardinalia*). – Ordinary numerals (*ordinalia*). – *grangs-brda* ("the language of numbers"). – The "numer-word" expressions.

OBSAH

ÚVOD	104
ČÁST I. Tajemná "mluva čísel"	106
ČÁST II. Ustálená slovní spojení s číslovkou	114
LITERATURA (citovaná, použitá, doporučená)	127

ÚVOD

ČÍSLOVKY (tibetsky *ang-grangs*) jsou jako slovní druh řazeny v tibetštině mezi jména (*ming*) významu číselného, vyjadřující **počet** (kvantitu) - číslovky základní, **pořadí** - číslovky řadové a jako takové se řídí pravidly mluvnického skloňování. Ve spojení s příslušným slovem se číslovka staví **za** ně. Např. jeden člověk - *mi gčig* ("člověk jeden"); první člověk - *mi dang po* ("člověk první").¹

ČÍSLOVKY ZÁKLADNÍ

Systém číslovek je decimální a podoba cifer je původní tibetská, jen částečně připomínající cifry dévanágarské (viz obr. 3).

¹ Podklady pro tuto část práce čerpány z Jäschke 1954, 28-33. Dále z vlastních skript "Tibetská gramatika" pro Jazykovou školu v Praze ve školním roce 1976-77. - V dalším textu použité *zkratky*: čín. (čínsky), obr. (obrázek), sans. (sanskrtsky), tib. (tibetsky), v. t. (viz to, viz tam).

1	༡	གཅིག་	30	༣༠
2	༢	གཉིས་	31	༣༡
3	༣	གསུམ་	40	༤༠
4	༤	བཞི་	41	༤༡
5	༥	ལྔ་	50	༥༠
6	༦	དྲུག་	51	༥༡
7	༧	བདུན་	60	༦༠
8	༨	བརྒྱད་	61	༦༡
9	༩	དགུ་	70	༧༠
10	༡༠	བཅུ་	71	༧༡
11	༡༡		80	༨༠
12	༡༢		81	༨༡
13	༡༣		90	༩༠
14	༡༤		91	༩༡
15	༡༥		100	༡༠༠
16	༡༦		101	༡༠༡
17	༡༧		200	༢༠༠
18	༡༨		300	༣༠༠
19	༡༩		400	༤༠༠
20	༢༠		1000	༡༠༠༠
21	༢༡		10 000	༡༠ ༠༠༠
			100 000	༡༠༠ ༠༠༠
			1 000 000	༡ ༠༠༠ ༠༠༠
			10 000 000	༡༠ ༠༠༠ ༠༠༠

Obr. 2 Tibetské číslovky.

Fig. 2 The Tibetan Numerals.

Devět **základních číslovek**: 1 gčig, 2 gňis, 3 gsum, 4 bži, 5 lnga, 6 drug, 7 bdun, 8 brgjad, 9 dgu.

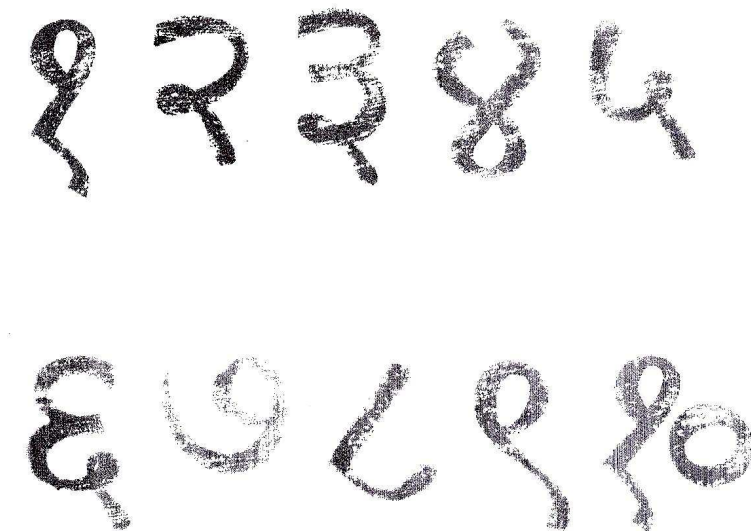
Číslovky jedenáct až devatenáct se tvoří připojením základních číslovek 1 až 9 k číslovce bču (deset; u číslovek 15 a 18 má "desítka" podobu bčo): bču gčig = 11, bču gňis = 12, bčo lnga = 15, bčo brgjad = 18.

Při tvorbě číslovek dvacet jedna až devadesát devět se k desítkám 20, 30 atd. jednotky 1 až 9 připojují, přičemž se mezi desítky a připojované jednotky staví specifické **spojovací částice**: rca pro 21 až 29, so pro 31 až 39, že pro 41 až 49, nga pro 51 až 59, re pro 61 až 69, don pro 71 až 79, gja pro 81 až 89, go pro 91 až 99. Např. bži bču že gsum = 43 (případně stačí pouze že gsum).

Číslovka 20 má podobu *ni šu*, 21 *ni šu rca gčig* (případně *ner gčig*), 22 *ni šu rca gñis* atd.

Číslovky 30, 60, 70 a 80 mají tvar *sum ču* (30), 31 *sum ču rca gčig* (případně *so gčig*), *drug ču* (60), *bdun ču* (70), *brgjad ču* (80).

U vyšších číslovek *brgja* (100), *stong* (1000), *khri* (10 000), *'bum* (100 000), *sa ja* (milion), *bje ba* (deset milionů.), *dung phjur* (sto milionů), *ther 'bum* (miliarda) se základní číslovka staví někdy **před**, jindy **za** tento výraz. Např. *dgu brgja* (900), *gčig stong* (1000), *sa ja bču gčig* (jedenáct milionů).

Obr. 3 Indické číslovky dévanágarí.

Fig. 3 The Indian Devanagari Numerals.

ČÍSLOVKY ŘADOVÉ

Tvoří se připojením jmenné částice **pa** k číslovce základní. Např. *gñis pa*, "druhý", *ži bču pa*, "čtyřicátý" atd. Výjimkou je pouze číslovka "první", kterou tvoří slovo *dang po* (avšak číslovka "jedenáctý" se řekne *bču gčig pa*).

Při číslování svazků, dílů, částí, kapitol jednotlivých děl se k jejich řadovému číselnému označení užívá **třiceti písmen tibetské abecedy**: *ka* (= 1.), *kha*, *ga*, *nga*, *ča*, *čha*, *dža*, *ňa*, *ta*, *tha*, *da*, *na*, *pa*, *pha*, *ba*, *ma*, *ca*, *ccha*, *dza*, *wa*, *ža*, *za*, *'a*, *ja*, *ra*, *la*, *ša*, *sa*, *ha*, *a* (= 30.). Přičemž písmena s vokálem "a" (*ka - a*) znamenají 1. až 30., písmena s vokálem "i" (*ki - i*) znamenají 31. až 60., písmena s vokálem "u" (*ku - u*) znamenají 61. až 90., písmena s vokálem "e" (*ke - e*) znamenají 91. až 120., písmena s vokálem "o" (*ko - o*) znamenají 121. až 150.

ČÁST I.

TAJEMNÁ "MLUVA ČÍSEL"

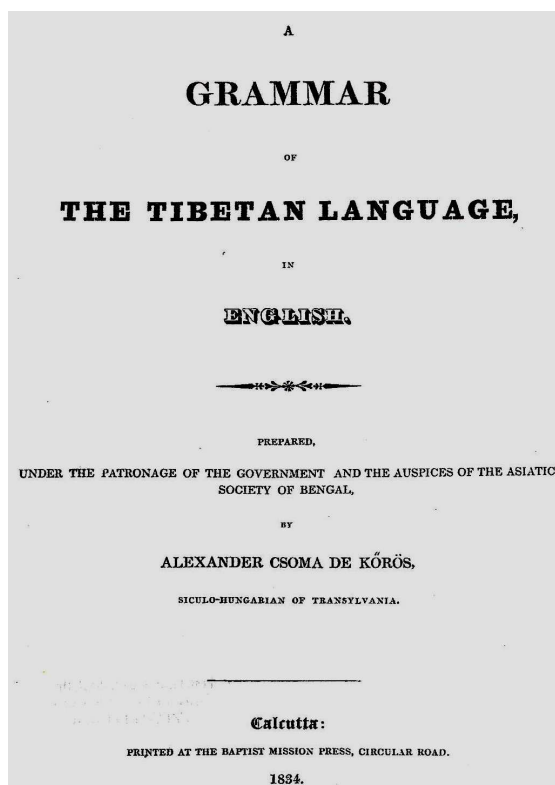
Kromě běžného vyjadřování čísel pomocí cifer nebo slov je u děl astronomických, astrologických a zejména chronologických používána speciální tzv. "mluva čísel" (*grangs brda*). Typickým v tomto směru je dílo významného středotibetského politika a autora děl

lékařských, astronomických a právnických Sanggjäjamccha (1653-1705), který napsal astronomicko-astrologicko-chronologické pojednání *Karcikji tänčö Vaidúrja karpö melong*, "Učebnice astrologie Zrcadlo z bílého lapisu lazuli",² ve kterém nachází "mluva čísel" široké uplatnění, neboť místo cifer a slovního pojmenování čísel užívá básnických či metaforických výrazů s jejich skrytými symbolickými významy, známými pouze zasvěcencům.

Použití takových "tajemných" zástupných číselných symbolů má své logické vysvětlení. Buďto že se jedná o singularitu či jedinečnost pojmu (např. tělo, měsíc), nebo o jeho párový charakter (např. ruce, oči), nebo o některé tradicí zafixované ustálené početní výrazy (např. 6 ročních období, 7 planet, 9 tělních otvorů apod.). U řady takových symbolických číselných vyjádření se čerpá z bohaté hinduistické a buddhistické tradice (např. 3 světy, 4 vědy, 5 elementů atd.).

Zvláštní je toliko způsob zápisu takových symbolických výrazů v lineárním tibetském textu. Píší se totiž ve vodorovném řádku od poslední cifry zleva doprava, avšak jejich pravý smysl se čte "pozpátku", to jest zprava doleva. Např. číslíce 403 se napíše odzadu symboly pro oheň (me = 3), vesmírný prostor (mkha' = 0), oceán (rgja mccho = 4), tedy me mkha' rgja mccho (3 0 4), ale čte se v opačném pořadí, tedy rgja mccho mkha' me (4 0 3).³

V tibetských slovnících a učebnicích se uvádějí následující symbolické číselné výrazy s jejich významy a obsahy:

Obr. 4 *A Grammar of the Tibetan Language in English* by Alexander Csoma de Kőrös. Calcutta 1834.

Fig. 4 *A Grammar of the Tibetan Language in English* by Alexander Csoma de Kőrös. Calcutta 1834.

² Lange 1976; Kolmaš 2010, 111-112.

³ Podklady pro tuto část práce čerpány a ověřovány v těchto slovníkových a jiných pramenech: Csoma 1834a, 62-64, 155-157; Csoma 1834b; Jäschke 1881; Monier-Williams 1899; Das 1915, XVI-XVIII; Ke-si-čchü-ča 1957; Chandra 1961; Rerich 1983-1993; Čang I-sun 1985; Kolmaš 1999, 42-46; Dung dkar 2002.

Obr. 5 *An Introduction to the Grammar of the Tibetan Language* by Sarat Chandra Das. Darjeeling 1915.

Fig. 5 *An Introduction to the Grammar of the Tibetan Language* by Sarat Chandra Das. Darjeeling 1915.

0

MKHA' (*kha*) - nebesa, vesmírný prostor, prázdnota (čín. tchien 天; sans. ákáša).

STONG PA (*tongpa*) - vakuum, prázdnota (čín. kchung 空; sans. śúnjata).

THIG LE (*thigle*) - bod ve středu kruhu (čín. jüan-tchuan tien-c' 圓團點子; sans. nábha).

1

'OD DKAR (*ökar*) - "bílý jas", měsíc (čín. jüe-liang 月亮; sans. švéta-róčis).

ZLA BA (*dawa*) - měsíc (čín. jüe-liang; sans. čandra).

GZUGS (*zug*) - tělo (čín. šen-tchi 身體; sans. šaríra).

BSE RU (*seru*) - jednorožec (čín. lin 麟; sans. gandaka).

2

'KHRIG PA (*thigpa*) - soulož, kopulace (čín. sing-sing 性行; sans. mithuna).

BGROD PA (*döpa*) - otáčet se tam a zpět (čín. jün-sing 運行). - Podle dvou slunovratů v roce, letního a zimního.

MIG (*mig*) - oko (čín. mu 目, jen-ťing 眼睛; sans. nétra, čakšus).

ZUNG (*zung*) - pár, dvojice (čín. šuang 雙; sans. čhada, pakša). - Dvě čtrnáctidení, a sice tmavé od novoluní do úplňku a světlé od úplňku do novoluní.

LAG (*lag*) - ruka (čín. šou 手; sans. kara, páni, bhúdža, hasta).

3

'DŽIG RTEN (*džigten*) - svět (čín. š'-ťien 世間; sans. lóka). - Podle mytologie je svět trojí: podzemí, země, nebesa.

ME (*me*) - oheň (čín. chuo 火; sans. agni, anala). - Podle mytologie na jižním světadílu Džambudvípě planou tři obětní ohně.

RCE (*ce*) - špička, ostří (čín. ťien 尖; sans. agra). - Např. přechýlající prostřední třetí prst.

JON TAN (*jöntän*) - dobrá vlastnost (čín. kung-te 功德; sans. guna). - Podle mytologie to jsou: prach (rdul), temnota (mun), síla (stobs).

4

RKANG PA (*kangpa*) - noha (čín. cu 足, tchuej 腿; sans. páda). - Podle zvířat čtyřnožců.

RGJA MCCHO (*gjamccho*) - moře, oceán (čín. chaj 海; sans. samudra). - Podle hinduistické kosmogonie obklopují mytickou horu Méru čtyři moře - bílé (dkar), tyrkysové (sngo), červené (dmar), žluté (ser).

ČHU BO (*čhuwo*) - vodstvo (čín. che-liou 河流; sans. džala, vári). - Podle čtyř veletoků stékajících z hory Méru do čtyř směrů: Ganga, Pakšu (Oxus), Síta, Sindhu.

RIG BJED (*rigčhe*) - vědění (čín. fej-tchuo 吠陀; sans. véda). - Podle čtyř hinduistických sbírek hymnických textů: Rgvéda, Sámavéda, Jadžurvéda, Atharvavéda.

5

MDA' (*da*) - šíp (čín. š' 矢, t'ien 箭). - Podle hinduistického boha lásky Kámy, který pomocí pěti šípů vyvolává u lidí omámenost (mjos), roztouženost (sred), otupělost (rmongs), hubnutí (skem), ochablost (rgod).

PHUNG PO (*phungpo*) - bytostní složka (čín. jün 蘊; sans. skandha). - Podle pěti vidů individua: tvar či tělesnost (gzugs), cítění či pocit'ování (echor ba), vnímání či vjem ('du šes), představivost či duševní tvořivost ('du bjed), vědomí či zkušenostní poznání (rnam šes).

DBANG PO (*wangpo*) - smyslový orgán (čín. ken 根; sans. indrija). - Pětice smyslových orgánů: oko mig (zrak), ucho rna ba (sluch), nos sna (čich), jazyk lče (chut'), tělo lus (hmat).

'BJUNG BA (*džungwa*) - prvek, element (čín. čung 種; sans. bhúta). - Pět elementů: země (sa), voda (čhu), oheň (me), vítr (rlung), vesmírný prostor (mkha'). Též pět prvků: železo (lčags), dřevo (šing), voda (čhu), oheň (me), země (sa).

6

DUS (*dü*) - roční období, sezona (čín. t'i-t'ie 季節; sans. rtu, samaja). - V indo-tibetské překladové literatuře se rozlišuje šest ročních období, každé po dvou měsících: předjaří (dgun smad, 16.1.-15.3.), jaro (dpjid, 16.3.-15.5.), léto (so ga nebo sos ka, 16.5.- 15.7.), monzunové deště (dbjar, 16.7.-15.9.), podzim (ston, 16.9.-15.11.), zima (dgun, 16.11.-15.1.).

MCCHAMS (*ccham*) - světové strany (čín. s'-fang 四方; sans. diš). - Čtyři základní světové strany phjogs: sever (bjang), východ (šar), jih (lho), západ (nub) plus zenit (steng) a nadir ('og).

RI BO (*riwo*) - šťáva, trest' (čín. č' 汁; sans. rasa). - Šest druhů šťáv: sladká, kyselá, slaná, čpavá, hořká, svíravá.

7

THUB PA (*thubpa*) - mocný (čín. neng-žen 能仁; sans. muni). - Sedm "předbuddhů" v pořadí od minulosti: Vipassí (Rnam gzigs), Sikhí (Gcug tor čan), Vaišvabhú (Thams čad skje ba), Krakuččhanda ('Khor ba 'džig), Kánágamana (Gser thub), Kášjapa ('Od srung), Šákjamuni (Šákja thub pa).

DRANG SRONG (*dangsong*) - světec (čín. sien-žen 仙人; sans. rši). - Sedm legendárních ršiů, představujících skupinu sedmi hvězd v souhvězdí Velkého vozu (Ursa Maior).

RI (*ri*) - hora (čín. šan 山; sans. parvata). - Podle sedmi legendárních hor obklopujících bájnou horu Méru. Jiný výklad je podle druhu hor: ledovcové hory (gangs ri),

zalesněné hory (nags ri), travnaté hory (spang ri), skalnaté hory (brag ri), břidličnaté hory (g.ja' ri), světlé hory (ñin ri), temné hory (srig ri).

RES GZA' (*reza*) - planeta (čín. lun-liou-jao 輪流曜; sans. graha). - Sedm nebeských těles v pořadí, jak je podle nich pojmenováno sedm dnů v týdnu: Slunce (Ñi ma), Měsíc (Zla ba), Merkur (Lhag pa), Mars (Mig dmar), Jupiter (Phur bu), Venuše (Pa sangs), Saturn (Spen pa).

8

KLU (*lu*) též GDENGS-ČAN (*dengčän*), LTO 'GRO (*todo*), SBRUL (*dul*) - had, drak (čín. lung 龍; sans. nága, sarpa, uraga). - Podle osmi druhů polobožských bytostí přebývajících v povětrí, na zemi, ve vodách a v podsvětí.

NOR (*nor*) - bohatství (čín. cchaj 財; sans. vásu). - Podle osmi bohů bohatství Nor lha (*norlha*) (čín. Cchaj-šen 財神, sans. Vásudéva).

SRED PA (*sepa*) - záliba, touha, chtíč, vášeň (čín. aj 愛; sans. tršna). - Záliba či vášeň pro jídlo (zas), milování ('dod), tělesnost (gzugs), bohatství (nor), hudbu (rol mo), rodný kraj (jul), světáckost ('dzig rten), chlípnost (čhags).

9

GTER (*ter*) - poklad (čín. pao 寶; sans. kóša) - Devíti oceány, které jsou podle bönistů pokladnicemi devíti pokladů, jsou: oceán lotosů (padma čan), oceán ulit (dung čan), oceán velelotosů (padma čen po), oceán krokodýlů a jiných mořských příšer (čhu srin čan), oceán želv a žab (rus sbal čan), oceán jačích ohonů (rnga čan), oceán veselí a radovánek (dga' ba čan), oceán indigových a anilinových barev (sngon po), oceán almužníků (sbjin bjed nebo 'dzin bjed).

BU GA (*buga*) - otvor, díra (čín. kchung 孔; sans. čhidra). - Podle devíti otvorů v lidském těle.

RCA (*ca*) - kořen (čín. mo-kuan 脈管; sans. sirá, múra či múla). - Podle toho, že v lidském těle jsou tři velké tepny (rca) a šest velkých žil ('khor lo), dohromady devět krevních řečišť.

GZA' (*za*) - planeta (čín. jao 曜; sans. graha). - K sedmi res gza' (viz výše): Ñi ma, Zla ba, Lhag pa, Mig dmar, Phur bu, Pa sangs, Spen pa se počítají ještě dvě "divoké" planety Sgra gčan (Ráhu, pohlcovač Slunce) a Mdžug ring (Kétu, pohlcovač Měsíce).

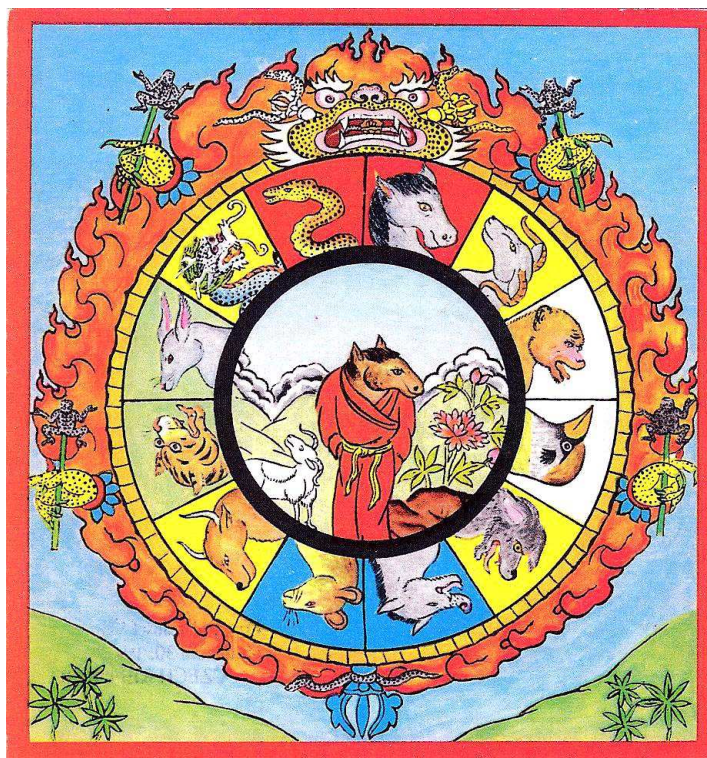
SRIN PO (*sinpo*), případně SRIN MO (*sinmo*) - lidožroutský démon či démonka (čín. luo-čcha 羅刹 nebo luo-čcha-ša 羅刹娑; sans. rákšasa či rákšasí). - Podle toho, že každá z devíti pokladnic (gter dgu) měla svého strážce nebo strážkyni rákšasu nebo rákšasí.

10

PHJOGS (*čhog*) - čtyři základní světové strany phjogs (čín. s'-fang 四方; sans. diš), totiž sever, východ, jih, západ (viz výše pod šestkou), k tomu čtyři "vedlejší" světové mezistrany mcchams, totiž severovýchod (bjang šar), jihovýchod (šar lho), jihozápad (lho nub), severozápad (nub bjang) plus nahoře zenit (steng) a dole nadir ('og).

11

BČU GČIG ŽAL (*Čučigžal*) - Jedenáctibličejový (čín. Š'-i mien Kuan-jin 十一面觀音). - Podle metaforického pojmenování buddhistického božstva Pána světa Lókéšvary (tib. 'Dzig rten dbang phjug; čín. Š'-c'-caj 世自在), pod nímž se v Tibetu rozumí bódhisattva Čänražig (Spjan ras gzigs, čín. Kuan-jin 觀音, sans. Avalókitéšvara).

Obr. 6 Dvanáct tibetských zvířetníkových znamení: 1) Kůň (Rta); 2) Ovce (Lug); 3) Opice (Spre); 4) Pták (Bja); 5) Pes (Khji); 6) Vepř (Phag); 7) Myš (Bji); 8) Vůl (Glang); 9) Tygr (Stag); 10) Zajíc (Jos); 11) Drak ('Brug); 12) Had (Sbrul).

Fig. 6 The Tibetan Zodiac Card combining two methods of Tibetan Astrology: 1) Skar/Dkar-rtsis, "The Astrology of Stars", or "The White (Indian) Astrology"; and 2) Ngag-rtsis, "The Dark (Chinese) Astrology". - Taken from sixteenth-century astrological manuscript.

12

KHJIM (*khjim*) - znamení zodiaku (čín. kuan 官; sans. grha). - Podle "dvanácti přibytků" (khjim bču gñis) na pásu na nebeské sféře, na jehož pozadí se pohybuje Slunce, Měsíc a planety (s výjimkou Pluta), kterými jsou (s odpovídající astronomickou

nomenklaturou): 1. Lug (Beran; *Aries*), 2. Glang (Býk; *Taurus*), 3. 'Khrig pa (Blíženci; *Gemini*), 4. Karkata (Rak; *Cancer*), 5. Seng ge (Lev; *Leo*), 6. Bu mo (Panna; *Virgo*), 7. Srang (Váhy; *Libra*), 8. Sdig pa (Štír; *Scorpius*), 9. Gžu (Střelec; *Sagittarius*), 10. Čhu srin (Kozorožec; *Capricornus*), 11. Bum pa (Vodnář; *Acquarius*), 12. Ňa (Ryby; *Pisces*).

Jinou "dvanáctku" představuje Dvanáctiletý zvířetníkový cyklus LO SKOR BČU GŇNIS (*lokor čuŇi*; viz obr. 6): 1. Rta (Kůň), 2. Lug (Ovce), 3. Spre (Opice), 4. Bja (Pták), 5. Khji (Pes), 6. Phag (Vepř), 7. Bji (Myš), 8. Glang (Vůl), 9. Stag (Tygr), 10. Jos (Zajíc), 11. 'Brug (Drak), 12. Sbrul (Had).

ŇI MA (*ňima*) - Slunce (čín. ž' 日 nebo tchaj-jang 太陽; sans. arka, bhánu, súrja). - Podle toho, že nebeský příbytek (khjim) Slunce obývá podle hinduistické mytologie bráhmanský vládce bohů 1. Indra (tib. Dbang po, "Mocný"), v raném buddhismu zvaný Šakra, s dalšími jedenácti bohy s tibetskými názvy: 2. Bjed pa, 3. Lam ka, 4. Čhar 'bebs, 5. Bstod bjed, 6. Sngon min, 7. Sngon 'phags, 8. Mi gzugs, 9. Khjab 'džug, 10. 'Od čan, 11. Čhu bdag, 12. Gšin rdže. - Podle jiné verze je Slunce vezeno po obloze na voze taženém souspřežím dvanácti koní.

13

'DOD PA (*döpa*) - touha, chtíč, chtivost po slasti, vášeň (čín. tchan-sin 貪心; sans. káma). - Rozlišuje se třináct druhů chtivosti po rozkoši: 1. glog gi čan ma, 2. thig le mčhog ma, 3. ril 'džog ma, 4. pad dkar ma, 5. lag bzang ma, 6. dga' ba'i šing rta ma, 7. rab tu mjos bjed, 8. skra 'dres ma, 9. legs rgjan ma, 10. ma Ňang skjes ma, 11. a lam bu ša, 12. čhu šing brla čan ma, 13. skad legs ma.

MJOS BJED (*ňöche*) - šílenství z rozkoše, opilost (čín. cuej 醉; sans. madana). - Třináct stavů deliria.

15

CCHES ŽAG (*cchežag*) - dny v měsíci (čín. tchaj-jin-ž' 太陰日; sans. aha). - Třicet dnů tibetského měsíce (zla ba) se dělí na: 1/ patnáct dnů v první, "horní (též bílé) polovině měsíce" (zla stod, případně dkar phjogs) od 1. do 15. dne včetně, a 2/ patnáct dnů v druhé, "dolní (též černé) polovině měsíce" (zla smad, případně nag phjogs) od 16. do 30. dne včetně. Těmto polovinám se někdy říká "rozvíjející se strana" ('phel phjogs, čín. šang-sien 上弦, "horní půlměsíc"), respektive "upadající či ztemňující se strana" ('grib phjogs, čín. sia-sien 下弦, "dolní půlměsíc"). Cches žag tak reprezentuje číslovku 15.

18

ŇES PA (*ňepa*) - chyba, poklesek, prohřešek, hřích; zločin (čín. cuej-wu 罪惡, cuej-kuo 罪過; sans. dóša). - V tibetské náboženské praxi se hovoří o osmnácti morálních chybách či poklescích.

27

SKAR MA (*karma*), případně RGJU SKAR (*gjukar*) - hvězdy, souhvězdí (čín. sing 星, sing-siou/su 星宿; sans. nakšatra). - Měsíční manze ("příbytky"), v nichž Měsíc na své pouti po nebeské báni během roku "pobývá", představují v tibetské astronomii tato souhvězdí (původně se jich udávalo 27, rgju skar ňer bdun, později 28): 1. Tha skar, 2. Bra ňe, 3. Smin drug, 4. Snar ma, 5. Mgo, 6. Lag, 7. Nabs so, 8. Rgjal, 9. Skag, 10. Mčhu, 11. Gre, 12. Dbo, 13. Me bži, 14. Nag pa, 15. Sa ri, 16. Sa ga, 17. Lha mcchams, 18. Snron, 19. Snrubs, 20. Čhu stod, 21. Čhu smad, 22. Gro bžin, 23. Bji bžin, 24. Mon gre, 25. Mon gru, 26. Khnums stod, 27. Khnums smad, 28. Nam gru.

32

SO (*so*) - zub, zuby (čín. ja 牙, ja-čch' 牙齒; sans. danta), kterých je zpravidla třicet dva.

ČÁST II.

USTÁLENÁ SLOVNÍ SPOJENÍ S ČÍSLOVKOU

Ve slovní zásobě tibetštiny (stejně ostatně jako v češtině, čínštině a jiných jazycích) a v struktuře tibetských lexémů existuje velké množství ustálených slovních spojení a idiomatických výrazů či rčení (frazémů), obsahujících ve výrazu číslovku (tzv. numerical categories). Tyto "slovně-číselné" výrazy mohou zahrnovat jak apelativa (obecná jména), tak propria (vlastní jména) a v běžné řeči nabývají nezřídka charakter hovorových rčení, průpovědek, aforismů. Např. výrazu Dkon-mčhog gsum (*Könchog sum*), "Tři Klenoty", totiž Buddha, jeho učení Dharma a jeho stoupenci sangha (viz níže), se v běžném hovorou používá na ujištění či dotvrzení pravdivosti řečeného (zhruba ve významu českého hovorového "přísámbůh", nebo "na mou duši"). Chce-li např. člověk někoho ubezpečit o pravdivosti svého tvrzení, řekne *Könchog sum ngonä re* (Dkon mčhog gsum dngos gnas red), "Přísámbůh, je to skutečně (doopravdy) tak."

Protože tibetská duchovní kultura je prosycena indickým kulturním světem (hinduismem, buddhismem), nachází v tibetském lexiku své hojné zastoupení i terminologie buddhistická a obraty z reálií buddhistické mytologie.⁴

DVĚ

DVA SPOLUZROZENÍ DUCHOVĚ DOBRÝ A ZLÝ

LHAN-ČIG SKJES-PA'I LHA-'DRE GŇIS (*lhänčig kjepä lhade ňi*) - svého druhu dva osobní dobří a zlí "andělé", provázející člověka od okamžiku zrození a nabádající ho k dobrému, respektive svádějící ho ke zlému.

⁴ Podklady pro tuto část práce čerpány a ověřovány, kromě prací uvedených v pozn. 3, v těchto dalších pramenech: Tenpa Zangmo (*sine*); Mayers 1874, 313-380; Eitel 1904; Soothill 1962; Wang I-nuan 1988; Nangsa Öbum 1993, 83-89; Kolmaš 1995; Lexikon 1996; Werner 1996; Miltner 1997; Beer 2005, 241-245, 251-266; Schumann 2008; Kolmaš 2009; Kolmaš 2010.

DVA VOZY

THEG-PA GŇIS (*thegpa ňi*) - 1/ Velký vůz/Thegčhen (*theg-čhen*), Mahájána, tzv. severní buddhismus; 2/ Malý vůz/Thegčhung (*theg-čhung*) nebo Thegmän (*theg-dman*), Hínajána, tzv. jižní buddhismus - poněkud pejorativní pojmenování původního raného buddhismu, které si vymysleli představitelé Velkého vozu, Mahájány.

DVA ZÁVOJE

SGRIB GŇIS (*dib ňi*) - 1/ závoj či překážka v podobě nečistých myšlenek a emocí (*ñon-mongs-pa'i sgrib-pa*); 2/ závoj v podobě nevědomosti halící objektivní poznání (*šes-bja'i sgrib-pa*).

DVĚ FÁZE MEDITAČNÍHO PROCESU

BSKJED-RIM (*kjerim*) a RDZOGS-RIM (*dzogrim*) - dvě komplementární fáze v procesu meditování: 1/ nižší, induktivní či imaginativní fáze (*bskjed-rim*); 2/ vyšší, deduktivní či realizační fáze (*rdzogs-rim*).

DVĚ NAHROMADĚNÍ

CCHOGS GŇIS (*cchog ňi*) - 1/ nahromadění moudrosti (*je-šes*); 2/ nahromadění zásluh (*bsod-nams*).

DVĚ PRAVDY

BDEN-PA GŇIS (*denpa ňi*) - 1/ konvenční, relativní pravda (*kun-rdzob bden-pa*); 2/ absolutní, konečná pravda (*don-dam bden-pa*).

DVOJVADŽRA

RDO-RDŽE RGJA-GRAM (*dordže gjadam*) - doslova "zdvojené či zkřížené dordže", rituální předmět dordže (vadžra, hromoklín) s umocněnou magickou silou.

TŘI

TŘI DVEŘE

SGO GSUM (*go sum*) - 1/ tělo (*lus*) - odpovídá konání; 2/ slovo (*ngag*) - odpovídá řeči; 3/ mysl (*jid*) - odpovídá myšlení.

TŘI DVEŘE K ÚPLNÉMU VYSVOBOZENÍ

RNAM-PAR THAR-PA'I SGO GSUM (*nampar tharpä go sum*) - Hlubší uvědomění si: 1/ prázdnoty (*stong-pa-ñid*); 2/ bezpříznakovosti (*mcchan-ma med-pa*); 3/ bezúčelnosti či nesmyslnosti všeho (*smon-pa med-pa*).

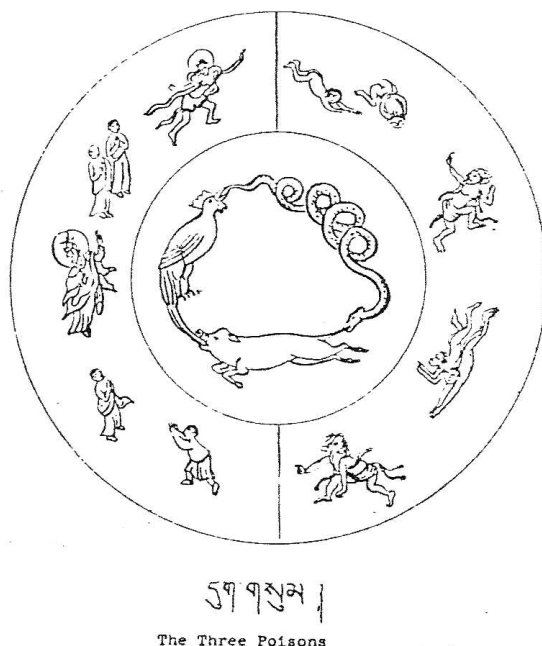
TŘI HLAVNÍ ASPEKTY CESTY

LAM-GJI GCO-BO RNAM-GSUM (*lamgji cowo namsum*) - Třemi hlavními aspekty cesty [k osvícení] jsou: 1/ zřeknutí se (*nges-'bjung*); 2/ soucítění (*bjang-sems*); 3/ správné nazírání (*jang-dag-pa'i lta-ba*).

TŘI JEDY

DUG GSUM (*dug sum*) - 1/ nevědomost (*gti-mug*); 2/ touha (*'dod-čhags*); 3/ nenávisť (*že-sdang*). Graficky jsou v Kole života (*Srid-pa'i 'khor-lo*) znázorněny černým prasetem, červeným kohoutem a zeleným hadem, kteří se zakusují jeden druhému do osasu, což

symbolizuje, že z prvotní nevědomosti povstává touha, z ní se následně rodí nenávisť, z které pak znovu vzniká nevědomost. - Viz obr. 7 a též Pět jedů.

Obr. 7 Tři jedy (Dug gsum): 1) gti-mug (nevědomost); 2) 'dod-čhags (chtíč); 3) že-sdang (nenávisť), symbolizované černým prasetem, červeným kohoutem a zeleným hadem, kteří se zakusují jeden druhému do ocasu.

Fig. 7 The Three Poisons: 1) the ignorance; 2) the lust; 3) the anger.

TŘI KLENOTY

DKON-MČHOG GSUM (*könčhog sum*), sans. Triratna, čín. San-pao 三寶. - Jimi se metaforicky rozumí: 1/ Buddha (Sangs-rgjas); 2/ jeho učení Dharma (Čhos); 3/ obec jeho stoupenců sangha (dge-'dun), to dohromady pojmáno jako souhrnné označení buddhismu jako takového. "Tři Klenoty" představují u buddhistů předmět velké úcty, k nim se věřící nezřídka utíkají jako k útočišti. - Viz též Tři útočiště.

TŘI KOŘENY

RCA-BA GSUM (*cawa sum*) - 1/ učitel, guru (bla-ma); 2/ tantrické meditační božstvo jidam (ji-dam); 3/ ženské ochránkyně učení khandomy (mkha-'gro-ma), "bohyně moudrosti".

TŘI KOŠE

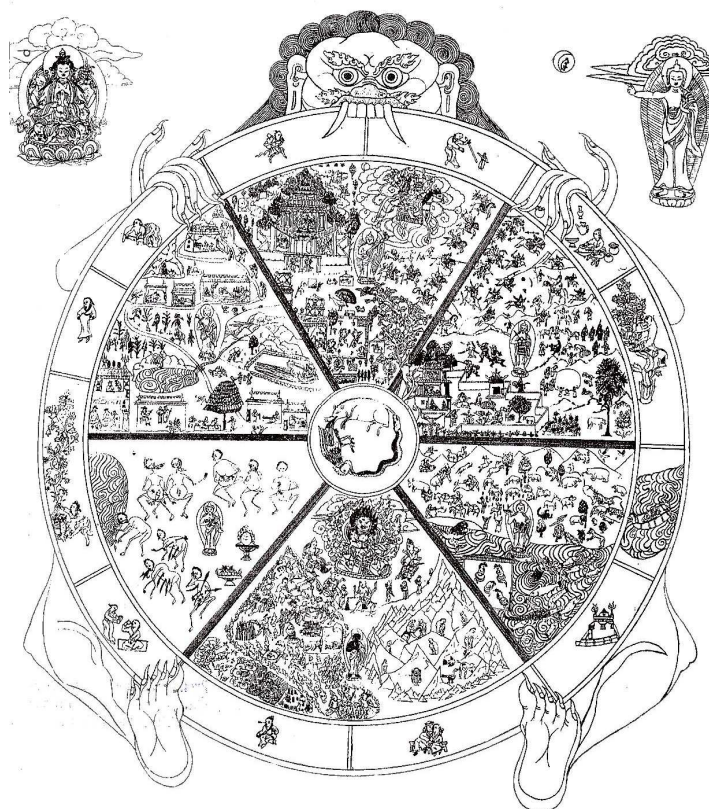
SDE-SNOD GSUM (*denö sum*) - sans. Tripitaka ("Trojí koš"). Buddhistický kánon, s jehož sestavováním se započalo na prvním koncilu buddhistů krátce po Buddhovu skonu. Je členěn na: 1/ Koš kázně ('Dul-ba'i sde-snod; sans. Vinajapitaka, čín. Lü-cang 律藏); 2/ Koš nauky či Koš sůter (Mdo-sde'i sde-snod; sans. Sútrapitaka, čín. Ĥing-cang 經藏); 3/ Koš scholastiky (Mngon-pa'i sde-snod; sans. Abhidharmakóša, čín. Lun-cang 論藏). - V Tibetu má buddhistický kánon podobu Kandžuru (Bka!'-gjur), "Překlad slov [Buddhových]" a Tandžuru (Bstan-'gjur), "Překlad komentářů". Podrobněji viz Kolmaš 1995; Kolmaš 2010, 124-126.

TŘI SLIBY

SDOM-PA GSUM (*dempa sum*) - 1/ v Hínajáně sliby zaměřené na dosažení vysvobození pro sebe samého (*so-sor thar-pa'i sdom-pa*); 2/ v Mahájáně sliby zaměřené na dosažení bódhisattvovství (*bjang-čhub-sems-pa'i sdom-pa*); 3/ v Tantrajáně sliby zaměřené na dodržování iniciačních závazků (*dam-cchig*) vůči osobnímu ochrannému božstvu *jidamovi*

TŘI STAVY BLAŽENSTVÍ

BDE-'GRO GSUM (*dendo sum*), nebo BRTAN-'GRO GSUM (*tāndo sum*) - doslova "trojí blažené nebo jisté existování" (*sans. sugati*) ve třech horních (vyšších) dobrých stavech bytování v sansáře (*'khor-ba*): 1/ jako bůh (*lha*); 2/ jako nebůh (*lha-ma-jin*); 3/ jako člověk (*mi*). - Viz obr. 8 a též Šest stavů existence.

Obr. 8 Kolo života (Srid-pa'i 'khor-lo) představující Šest stavů existence (Rig drug, v. t.): 1) bohové; 2) nebohové; 3) lidé; 4) zvířata; 5) hladoví duchové; 6) bytosti v pekle.

Fig. 8 The Cycle of Existence (Srid-pa'i 'khor-lo): 1) gods; 2) anti-gods; 3) humans; 4) animals; 5) hungry ghosts; 6) hell realms.

TŘI STAVY ZATRACENÍ

NGAN-'GRO GSUM (*ngāndo sum*), nebo NGAN-SONG GSUM (*ngānsong sum*) - doslova "trojí špatné existování" (*sans. durgati*) ve třech dolních (nižších) špatných stavech bytování v sansáře (*'khor-ba*): 1/ jako zvíře (*'dud-'gro*); 2/ jako hladový duch (*ji-dwags*); 3/ jako bytost uvržená do pekla (*dmjal-ba*). - Viz též Šest stavů existence.

TŘI SVĚTY či SFÉRY BYTÍ

KHAMS GSUM (*kham sum*) - sans. Trilóka, čín. San-ťie 三界: 1/ svět smyslných požitků ('dod-pa'i khams, sans. kámadhátu); 2/ svět tvarů (gzugs-kji khams, sans. rúpadhátu); 3/ svět netvarů či beztvarosti (gzugs-med khams, sans. arúpadhátu).

TŘI TĚLA

SKU GSUM (*ku sum*) - sans. Trikája. Složitá nauka o třech buddhovských tělech (sangs-rgjas-kji sku gsum), vyjadřující myšlenku, že buddhovství se projevuje na třech odlišných úrovních: 1/ jako "Tělo Dharmy" (Čhos-sku, Dharmakája), představující absolutní, abstraktní a věčnou buddhovskou podstatu; 2/ jako "Tělo potěšení z hojnosti" (Longs-sku, Sambhógakája), představující buddhu v úloze poskytovatele Dharmy, umožňujícího ostatním bytostem podílet se na bohatství buddhovských darů a na potěšení z nich; 3/ jako "Tělo zázračně proměněné" (Sprul-sku, Nirmánakája, "Tulku"), zjevující buddhu v konkrétní lidské podobě. Podle buddhistické věrouky je Buddha Šákjamuni (asi 563-483 př. Kr.) pozemským ztělesněním oné abstraktní buddhovské podstaty.

TŘI ÚTOČIŠTĚ

SKJABS GSUM (*kjab sum*) - sans. Trišarana, čín. San-kuej 三歸: 1/ k Buddhovi (Sangs-rgjas); 2/ k jeho učení Dharmě (Čhos); 3/ k obci jeho stoupců sangha (dge-'dun).

TŘI VĚKY

DUS GSUM (*dü sum*) - 1/ minulost (dus-'das); 2/ přítomnost (da-lta); 3/ budoucnost (ma-'ongs, "nepříšlé").

TŘI VOZY (JÁNY)

THEG-PA GSUM (*thegpa sum*) - 1/ vůz posluchače šrávaky (ňan-thos); 2/ vůz samotářského buddhy pratjéky (rang-rgjal); 3/ vůz bódhisattvy (bjang-sems). Tři vozy jsou symbolicky taženy kozly, berany, býky.

TŘI VÝCVIKY

BSLAB-PA GSUM (*labpa sum*): 1/ výcvik v ukázkování (cchul-khrims-kji bslab-pa); 2/ výcvik v soustředění (ting-nge-'dzin-gji bslab-pa); 3/ výcvik v duchovní moudrosti (šes-rab-kji bslab-pa).

ČTYŘI**ČTYŘI DÉMONI**

BDUD BŽI (*dü ži*) - Čtyřmi ničiteli nebo pokušiteli jsou: 1/ Ňon-mongs-pa'i bdud (Kléša Mára), démon "mizérie ducha", již je chtivost, zášť, blud, samolibost, mylný názor, pochybnost, tupost, nevrlost, nestoudnost, nedbalost; 2/ Phung-po'i bdud (Skandha Mára), démon pěti bytostních složek (v. t.); 3/ Čhi-bdag-gi bdud (Mrtju Mára), démon smrti; 4/ Lha'i-bu-ji bdud (Dévaputra Mára), démon Syna bohů.

ČTYŘI KAŽDODENNÍ ČINNOSTI

SPJOD-LAM RNAM-PA BŽI (*čölam nampa ži*) - 1/ chození ('gro-ba); 2/ stání ('dug-pa); 3/ ležení (ňal-ba); 4/ přebývání ('chag-pa).

ČTYŘI KONTINENTY

GLING BŽI (*ling ži*) - Čtyřmi světadíly staroindické kosmografie, obklopujícími posvátnou horu Méru, jsou: 1/ na východě Lus 'phags-po (Púrvavidéha); 2/ na jihu 'Dzam-bu-gling (Džambudvípa); 3/ na západě Lang-spjod (Aparagódána); 4/ na severu Sgra-mi-sňan (Uttarakuru).

ČTYŘI METODY SBLIŽOVÁNÍ

BSDU-BA'I DNGOS-PO BŽI (*duwä ngöpo ži*) - Sbližování prostřednictvím: 1/ almužny poskytnuté v nouzi; 2/ pochvalných slov; 3/ altruistického jednání; 4/ obapolné spolupráce.

ČTYŘI NEZMĚŘITELNOSTI

CCHAD-MED BŽI (*cchäme ži*) - 1/ nezměrná láska (bjams-pa cchad-med); 2/ nezměrné soucítění (sňing-rdže cchad-med); 3/ nezměrná radost (dga'-ba cchad-med); 4/ nezměrně vyrovnaná mysl (btang-sňoms cchad-med).

ČTYŘI POHROUŽENÍ

SÑOMS-'DŽUG BŽI (*ňomdžug ži*) - Duchovní pohroužení do: 1/ nekonečného vesmíru (nam-mkha' mtha'-jas skje-mched); 2/ nekonečného vědomí (rnam-šes mtha'-jas skje-mched); 3/ absolutní nicoty (či-jang-med-pa'i skje-mched); 4/ absolutní neexistence (jod-min med-min skje-mched).

ČTYŘI PRAZDNOTY

STONG-PA BŽI (*tongpa ži*) - 1/ prázdnota (stong-pa); 2/ nejvyšší prázdnota (šin-tu stong-pa); 3/ velká prázdnota (stong-pa čen-po); 4/ všeobecná prázdnota (thams-čad stong-pa).

ČTYŘI PRVKY

'BJUNG-BA BŽI (*džungwa ži*) - Čtyři hmotné elementy nebo živly: 1/ země (sa); 2/ voda (ču); 3/ oheň (me); 4/ vítr či vzduch (rlung). - V přeneseném smyslu jim odpovídají čtyři vlastnosti lidského těla: 1/ pevnost; 2/ tekutost; 3/ teplo; 4/ energie.

**§
ČTYŘI TĚLA**

SKU-BŽI (*ku-bži*) - doplňkem a transcendencí Tří těl (v. t.) je tělo čtvrté, "Tělo samotné podstaty" (ngo-bo-ňid-kji sku).

ČTYŘI PRAVDY

BDEN-PA BŽI (*denpa ži*) - První kázání Buddhy Šákjamuniho v Sárnáthu o čtyřech vznešených pravdách: 1/ pravda o utrpení (sdug-bsngal bden-pa); 2/ pravda o příčinách utrpení (kun-'bjung bden-pa); 3/ pravda o zániku utrpení ('gog-pa'i bden-pa); 4/ pravda o cestě vedoucí k zániku utrpení (lam-gji bden-pa).

ČTYŘI ZATEMNĚNOSTI

SGRIB-PA BŽI (*dibpa ži*) - Zabedněnost způsobená: 1/ nevědomostí (ma-rig-pa'i sgrib-pa); 2/ averzí, stupiditou, záští, žárlivostí, pýchou (bag-čhags-kji sgrib-pa); 3/ negativními emocemi (ňon-mongs-pa'i sgrib-pa); 4/ karmou neboli zákonem neodvratných účinků předchozích činů (las-kji sgrib-pa). - Viz též Dva závoje.

ČTYŘI ZPŮSOBY DOSAHOVÁNÍ VYSVOBOZENÍ

MTHONG THOS DRAN REG (*thong thö dän reg*) - 1/ nazíráním [svatých obrazů], respektive čtením [posvátných textů] (*mig-gis mthong-ba*); 2/ nasloucháním [slovům duchovního rádce] (*sna-bas thos-pa*); 3/ připomínáním si [pokynů učitele] (*jid-kji dran-pa*); 4/ dotýkáním se [svatých předmětů] (*lus-kji reg-pa*).

ČTYŘI ZPŮSOBY SHROMAŽDOVÁNÍ ŽÁKŮ

BSDU-BA'I DNGOS-PO BŽI (*duwä ngöpo ži*) - Bódhisattva přitahuje žáky: 1/ poskytováním almužny (*sbjin-pa gtong-ba*); 2/ srozumitelnou mluvou (*gtam-sňan-par smra-ba*); 3/ učením podle potřeb žáků (*don-pjod-pa-dang mthun-par spjod-pa*); 4/ uskutečňováním toho, co sám učí (*don-mthun-pa bsgrub-pa*).

ČTYŘI ŽIVOTNÍ TRÝZNĚ

SKJE RGA NA 'ČHI (*kje ga na čhi*) - 1/ zrození; 2/ stáří; 3/ nemoce; 4/ smrt.

PĚT**PĚT BUDDHOVSKÝCH RODŮ**

RGJAL-BA RIGS LNGA (*gjalwa rig nga*) - V dordžethegpovém (vadžrajánovém) buddhismu je představuje tato pentáda nadmyslových buddhů (v závorce jejich sanskrtská jména): 1/ Rnam-par snang-mdzad (Vairóčana); 2/ Mi-bskjod-pa (Akšóbhja); 3/ Rin-čhen 'bjung-ldan (Ratnasambhava); 4/ Snang-ba mtha'-jas / 'Od-dpag-med (Amitábha); 5/ Don-jod grub-pa (Amóghasiddhi).

PĚT BYTOSTNÍCH SLOŽEK

PHUNG-PO LNGA (*phungpo nga*), ze kterých se skládá fyzická a duchovní individualita cítící bytosti, jsou: 1/ tvar či tělesnost (*gzugs*); 2/ cítění (*cchor-ba*); 3/ vnímání (*'du-šes*); 4/ představitost (*'du-bjed*); 5/ vědomí (*rnam-par šes-pa*).

PĚT JEDŮ

DUG LNGA (*dug nga*) - 1/ touha, žádostivost (*'dod-čhags*); 2/ nenávisť, hněv (*že-sdang*); 3/ nevědomost, klam (*gti-mug*); 4/ pýcha, domýšlivost (*nga-rgjal*); 5/ žárlivost, závist (*phrag-dog*).

PĚT KOŘENŮ

RCA-BA LNGA (*cawa nga*), jimiž se rozumí dodržování pěti základních zásad morálního chování: 1/ nebrat život (*srog-gčod mi-bja-ba*); 2/ nekrást cizí majetek (*gžan-gji nor blang-mi-bja*); 3/ nelhat (*rdzun-gji-cchig mi-smra-ba*); 4/ odmítat lihoviny (*čhang spang-bar-bja*); 5/ zavrňovat nečistý [pohlavní] styk (*mi-cchangs spjod-pa spang-ba*).

PĚT NEODPUSTITELNÝCH HŘÍCHŮ

MCCHAMS-MED LNGA (*cchamme nga*) - 1/ otcovražda (*pha gsod-pa*); 2/ matkovražda (*ma gsod-pa*); 3/ usmrcení buddhistického světce arhata (*dgra-bčom gsod-pa*); 4/ vyvolání rozkolu v mnišské komunitě (*dge-'dun-gji dbjen-bjed-pa*); 5/ úmyslné prolití krve buddhy tatháगतy (*de-bžin-gšegs-pa'i sku-la ngan-sems-kjis khrag 'bjin-pa*).

PĚT PRVKŮ

'BJUNG-BA LNGA (*džungwa nga*) - Ke čtyřem prvkům (v. t.) se někdy jako pátý přidává prvek vědomí (nam-mkha'). - Jinou pěticí tvoří prvky: 1/ železo (lčags); 2/ dřevo (šing); 3/ voda (čhu); 4/ oheň (me); 5/ země (sa).

PĚT SIL

STOBS LNGA (*tob nga*) - 1. víra (dad-pa); 2/ úsilí (brcon-'grus); 3/ usebrání myslí (dran-pa); 4/ rozjímání (ting-nge-'dzin); 5/ duchovní moudrost (šes-rab).

PĚT TOUŽENÝCH SLASTÍ

'DOD-PA'I JON-TAN LNGA (*döpä jöntän nga*) - Potěšení skýtaná pěti smyslům: 1/ pohledné tělo (gzugs mthong-ba) - potěšení pro oči (mig); 2/ líbivý zvuk (sgra sňan-pa) - potěšení pro uši (rna-ba); 3/ libá vůně (dri žim-pa) - potěšení pro nos (sna); 4/ sladká chuť (ro mngar-ba) - potěšení pro jazyk (lče); 5/ jemný dotek (reg-bja 'džam-pa) - potěšení pro tělo (lus).

PĚT ŽENSKÝCH NEŘESTÍ

BUD-MED-KJI SKJON LNGA (*büme kji kjön nga*) - 1/ myšlenky na jiné muže; 2/ žárlivost na jiné ženy; 3/ prostopášnost; 4/ zlomyslnost; 5/ lakotnost.

ŠEST**ŠEST CTNOSTÍ**

PHAR-ČHIN DRUG (*pharčhin dug*), zkráceně za PHAR-ROL-TU PHJIN-PA DRUG (*pharoltu čhinpa dug*) - Šesti základními buddhistickými ctnostmi či dokonalostmi (sans. páramita) podle významu a důležitosti jsou: 1/ štedrá dobročinnost sbjin-pa (sans. dána); 2/ mravnost cchul-khrims (sans. šíla); 3/ snášenlivost či trpělivost bzod-pa (sans. kšánti); 4/ odhodlanost či vytrvalost brcon-'grus (sans. vírja); 5/ rozjímání bsam-gtan (sans. dhjána); 6/ transcendentální moudrost šes-rab (sans. pradžña). - Viz též Deset páramit.

ŠEST JASNOZŘIVOSTÍ

MNGON-ŠES DRUG (*ngönše dug*) - Šest nadpřirozených či paranormálních schopností jsou: 1/ dar létat prostorem, procházet zdi, kráčet po vodní hladině; 2/ dar božského sluchu na sebevětší vzdálenost; 3/ dar znalosti toho, co si kdo myslí; 4/ dar paměti na svá předchozí zrození do všech podrobností; 5/ dar božského zraku, kterým lze vidět osudy každého jedince; 6/ dar poznání o čistotě od všech poskvřeností.

Obr. 9 Šest slabik (Jig drug) OM MA NI PA DME HÚM ("Óm, Klenote v lotosu, húm!").

Fig. 9 The Six Letters - OM MA NI PAD ME HÚM ("Óm! The Jewel in the Lotus! Húm!").

ŠEST SLABIK

JIG DRUG (*jig dug*) - mantra *Óm, mani padmé, húm*, doslova "Óm, Klenote v lotosu, húm!", nebo též "Óm, Skvostný klenote, húm!". Jedna z nejčastějších invokací k hlavnímu božstvu Tibetu bódhisattvovi Avalókitéšvarovi (Čänräzigovi), jejímuž častému opakování jsou připisovány obzvláště blahodárné účinky. - Viz obr. 9.

ŠEST STAVŮ EXISTENCE

RIGS DRUG (*rig dug*), též 'GRO-BA RIGS DRUG (*dowa rig dug*) - Zrození se uskutečňuje v šesti stavech či sférách: 1/ bohové lha (sans. déva); 2/ nebohové lha-ma-jin (sans. asura); 3/ lidé mi (sans. manušja); 4/ zvířata dud-'gro (sans. tirjak); 5/ hladoví duchové ji-dwags (sans. préta); 6/ bytosti v pekle dmjal-ba (sans. naraka).

ŠEST UČENÍ NÁRÓPY

NÁRO ČHOS DRUG (*Náro čhō dug*) - Soubor meditačních a okultních jógických postupů a praktik podle indického učitele Nárópy (1016-1100), sloužících k dosahování duchovního osvícení bódhi: 1/ vytváření "vnitřního tepla" (gtum-mo); 2/ vnímání samovolně svítícího "jasného světla" ('od-gsal); 3/ zakoušení vlastního těla jako "přeludu" (sgju-lus); 4/ využívání stavu "snění" (rmi-lam); 5/ zakoušení "přenášení vědomí" ('pho-ba); 6/ učení o "posmrtném mezistavu" (bar-do).

TRÝZEŇ ŠESTI STAVŮ EXISTENCE

'GRO-BA RIGS DRUG-GI SDUG-BSNGAL (*dowa rig duggi dugngal*) - 1/ trýzeň bohů, že po skonu upadnou do nižších sfér existence (lha-ji-'chi 'pho-ltung); 2/ trýzeň svárlivých nebohů, že je čekají hádky a boje (lha-min 'thab-rcod); 3/ trýzeň lidí, že je potkají čtyři životní strádání (skje rga na 'chi); 4/ trýzeň zvířat, že je čeká tupost a duševní zaslepenost (dud-'gro gleng-lkug); 5/ trýzeň hladových duchů, že budou trestáni hladem a žízni (ji-dwags bkres-skom); 6/ trýzeň bytostí v horkých a studených peklech (dmjal-ba ccha-grang).

SEDM**SEDM BARD**

BAR-DO (*bardo*) - doslova "uprostřed dvou, mezi dvěma", je význačný pojem. V reprezentativním díle tibetské dordžethepové (vadžrajánové) literatury, *Tibetské knize mrtvých*, Bar-do thos-grol (*bardo thödol*), "Vysvobození v bardu skrze naslouchání", se rozlišuje sedm druhů bardových stavů: 1/ stav místa či procesu rození skje-gnas (*kjenä*), čímž se rozumí interval mezi spojením mužského spermatu s ženským vajíčkem v matčině lůně a okamžikem příchodu jedince na svět (doba těhotenství); 2/ stav mezi zrozením a smrtí skje-ši (*kješi*), čímž se rozumí celé období člověkem právě prožívané existence; 3/ stav snění rmi-lam (*milam*), čímž se rozumí doba spánku od večerního ulehnutí do ranního probuzení s jemu vlastním stavem podvědomí; 4/ stav hlubokého pohroužení myslí při meditaci bsam-gtan (*samtän*), kdy rovněž dochází k určitým kvalitativním posunům ve vědomí člověka.

Vlastní posmrtný mezistav bar-do, trvající symbolicky čtyřicet devět (7 x 7) dnů, má další tři fáze: 5/ mezistav ve chvíli umírání 'chi-kha (*čhikha*), čímž se rozumí interval od chvíle, kdy jedinec začne umírat, až do okamžiku, kdy u něho "dojde k oddělení ducha od těla" (v *Tibetské knize mrtvých* se to nazývá první fází vlastního posmrtného mezistavu); 6/ mezistav zakoušení pravé podstaty všech jevů čhos-ňid (*čhöňi*), kdy se nebožtíkovi zjevují

různá pokojná a hněvivá božstva s naléhavými výzvami; 7/ mezistav vznikání srid-pa (*sipa*), charakterizovaný přípravou jedince na nové zrození do bytostí v některém ze Šesti stavů existence (v. t.).

SEDM DNŮ

BDUN-CCHIGS (*düncchig*) - Konání obřadů a modliteb za nebožtíka probíhá sedm týdnů, tj. od jeho smrti až do čtyřicátého devátého dne, kdy teoreticky nejdříve může dojít k jeho převtělení a znovuzrození.

SEDMERO OBĚTIN

JAN-LAG BDUN-PA (*jänlag dünpa*) - Sedm obětních úkonů: 1/ projevování úcty a oddanosti vůči buddhům; 2/ přednášení jim obětí; 3/ vyznávání vlastních hříchů; 4/ projevování radosti z ctností a zásluh jiných; 5/ prosby smon-lam (*mönlam*) k buddhům a světcům, aby hlásali Dharmu; 6/ prosby k buddhům a světcům, aby nevstupovali do nirvány a zůstávali mezi lidmi; 7/ darování vlastních nahromaděných zásluh na účel dosažení buddhovství.

SEDMERO VZNEŠENÝCH POKLADŮ

'PHAGS-NOR BDUN-PA (*phagnor dünpa*) - 1/ víra; 2/ mravnost či etická kázeň; 3/ stud; 4/ poučenost; 5/ odříkání; 6/ skromnost; 7/ opravdová moudrost.

SEDM ZNAKŮ KRÁLOVSKÉHO MAJESTÁTU

RGJAL-SRID SNA-BDUN (*gjalsi nabdün*) - 1/ kolo ('khor-lo), jako výraz královské moci; 2/ klenot (nor-bu), splňující všechna přání; 3/ králova choť (bcun-mo, nebo rgjal-mo), oplývající ženskými půvaby; 4/ ministr (blon-po), nadaný silou těla i ducha; 5/ slon (glang-po), schopný dopravit krále kamkoli; 6/ nejlepší kuň (rta-mchog), který dokáže vmžiku oběhnout svět; 7/ vojevůdce (dmag-dpon), ovládající všechny zvláštní dovednosti.

OSM

OSM BLAHOVĚSTNÝCH ZNAMENÍ

BKRA-ŠIS RTAGS BRGJAD (*taši tag gjä*) - Osmi symboly štěstí (sans. aštamangala) jsou: 1/ drahocenný slunečník rin-čhen gdugs (*rinčhen dug*), symbol královské moci; 2/ zlaté rybky gser-gji ňa (*sergji ňa*), symbol volnosti; 3/ nádobka s velkým pokladem gter čen-po'i bum-pa (*ter čenpö bumpa*), symbol hojnosti; 4/ lotosový květ padma (*päma*), symbol neposkvrněnosti; 5/ pravotočivá ulita dung-dkar g.jas-'khjil (*dungkar jäkhjil*), symbol mluveného slova; 6/ vznešený diagram dpal-gji be'u (*palgji beu*), symbol jednoty všech věcí; 7/ praporec vítězství rgjal-mechan (*gjalčchän*), symbol triumfu nad nevědomostí a smrtí; 8/ zlaté kolo gser-gji 'khor-lo (*sergji khorlo*), symbol Buddhy a jeho učení. - "Osm blahověstných znamení" je v tibetské náboženské symbolice častým doplňkem - ať jednotlivě, či v umných kompozicích - obrazů božstev buddhistického panteonu. - Viz obr. 1.

OSM NESVOBOD

MI-KHOM BRGJAD (*mikhom gjä*) - Osm okolností, za kterých je obtížné obdržet a praktikovat Dharmu: 1/ v stavu zatracení v peklech; 2/ jako hladový duch; 3/ jako zvíře; 4/ jako dlouhověký bůh vedoucí pohodlný život; 5/ jako bytost narozená v barbarské zemi; 6/ jako člověk tělesně poškozený (např. hluchý, slepý, němý apod.); 7/ jako heretik; 8/ jako buddha, který již nepřichází do světa.

OSM STRACHŮ

'DŽIGS-PA BRGJAD (*džigpa gjä*) - Příčinou osmi velkých strachů či nebezpečí jsou: 1/ lev seng-ge (pýcha); 2/ slon glang-čhen (nevědomost); 3/ požár me (hněv); 4/ had sbrul (žárlivost); 5/ povodeň nebo utonutí čhu-bo (lpění); 6/ uvěznění nebo potrestání lčags-sgrog (žádostivost); 7/ zloděj rkun-po (pochybnost); 8/ škodolibý zloduch ša-za (sans. pišáča), falešné představy.

OSM STRASTÍ

SDUG-SNGAL BRGJAD (*dugngal gjä*) - Strastmi jsou: 1/ narození (skje-ba); 2/ stáří (rga-ba); 3/ nemoce (na-ba); 4/ smrt ('čhi-ba); 5/ odloučení od milovaných bytostí (sdug-pa-dang 'bral-ba); 6/ setkání s nepřijemnými věcmi (mi-sdug-pa-dang 'phrad-pa); 7/ nezískání toho, po čem toužíme ('dod-pa bcal-kjang mi-sněd-pa); 8/ utrpení z nedosažitelnosti pěti bytostních složek (ně-bar len-pa'i phung-po lnga'i sdug-bsngal).

OSM VELKÝCH BLÍZKÝCH SYNŮ

ŇE-BA'I SRAS-ČHEN BRGJAD (*ňewä säčhen gjä*) - Buddhovými nejbližšími duchovními syny je osm velkých bódhisattvů: 1/ Maňdžuší/Džamjang ('Džam-dbjangs); 2/ Vadžrapáni/Čhagna dordže (Phjag-na rdo-rdže); 3/ Avalókitéšvara/Čänräzig (Spjan-ras-gzigs); 4/ Kšitigarbha/Sajiňingpo (Sa-ji-sňing-po); 5/ Nivárana-viškambhin/Dibpa-namsel (Sgrib-pa nam-sel); 6/ Ákášagarbha/Namkhä ňingpo (Nam-mkha'i sňing-po); 7/ Maitréja/Čampa (Bjams-pa); 8/ Samantabhadra/Küntuzangpo (Kun-tu-bzang-po).

OSM VLASTNOSTÍ ŠLECHTÍCÍCH ŽENU

MDZES-MA'I JON-TAN RNAM-PA BRGJAD (*dzemä jöntän nampa gjä*) - 1/ neoddává se smyslné žádostivosti; 2/ nežárlí na jiné; 3/ není hlučná; 4/ je pravdomluvná; 5/ je s mužem stejné mysli; 6/ nechová heretické myšlenky; 7/ vychází zadobře s příbuzenstvem; 8/ přivede na svět velkého syna.

OSMERO POSTOJŮ VYROVNANOSTI

ČHOS-BRGJAD RO-SŇOMS (*čhögjä roňom*) - 1/ vůči zisku a ztrátě (rňed dang mi-rňed); 2/ vůči štěstí s neštěstí (bde dang mi-bde); 3/ vůči chvále a haně (sňan dang mi-sňan); 4/ vůči povyšování a ponižování (bstod dang smad).

OSMIDÍLNÁ VZNEŠENÁ CESTA

'PHAGS-LAM JAN-LAG BRGJAD (*phaglam jänlag gjä*) - Způsoby, jak uniknout z koloběhu utrpení, jsou: 1/ správné nazírání či chápání (jang-dag-pa'i lta-ba); 2/ správné rozvažování či rozhodování (jang-dag-pa'i rtog-pa); 3/ správná mluva (jang-dag-pa'i ngag); 4/ správné konání (jang-dag-pa'i las-kji mtha'); 5/ správný způsob života (jang-dag-pa'i 'ccho-ba); 6/ správné snažení (jang-dag-pa'i rcol-ba); 7/ správné uvědomění (jang-dag-pa'i dran-pa); 8/ správné soustředění nebo meditace (jang-dag-pa'i ting-nge-'dzin).

DESET**DESET DOBRÝCH SKUTKŮ**

LAS DGE-BA BČU (*lä gewa ču*) - 1/ nezabíjet (srog mi-gčod-pa), též chránit život (srog-skjobs); 2/ nekrást (ma-bjin-par mi-len-pa), též dávat (sbjin-pa); 3/ dodržovat mravnost (cchul-khrims srung-ba); 4/ mluvit pravdu (bden-par smra-ba); 5/ neklevetit (phra-ma mi-bjed-pa); 6/ mluvit laskavými slovy (cchig-'džam-por smra-ba); 7/ nevychloubat se (ngag mi-

'chal-ba); 8/ vést smysluplné řeči (don-dang-ldan-pa'i gtam); 9/ nebýt vůči jiným zlomyslný (gžan-la gnod-sems mi-skjed-pa); 10/ zavrhovat heretické názory (log-lta spong-ba).

DESET PÁRAMIT

PHAR-PHJIN BČU (*pharčhin ču*) - K Šesti ctnostem (v. t.) byly v pozdějších buddhistických kanonických spisech přidány ještě další čtyři "dokonalosti": 7/ výběr vhodných či správných prostředků (thabs); 8/ pevné zaslíbení (smon-lam); 9/ duchovní síla (stobs); 10/ pravdivé vědění (je-šes).

DESET SVĚTOVÝCH STRAN

ŽING BČU (*žing ču*) - čtyři hlavní světové strany (phjogs) 1/sever (bjang), 2/východ (šar), 3/jih (lho), 4/západ (nub); čtyři "vedlejší" světové mezistrany (mcchams) 5/ severovýchod (bjang-šar), 6/ jihovýchod (šar-lho), 7/ jihozápad (lho-nub), 8/ severozápad (nub-bjang) a k nim 9/ nadhlavník zenit (steng) a 10/ podnožník nadír ('og).

DESET ŠPATNÝCH SKUTKŮ

LAS SDIG-PA MI-DGE-BA BČU (*lä digpa migewa ču*) - 1/ zabití (srog-gčod); 2/ krádež (ma-bjin-len); 3/ cizoložství ('dod-log-spjod); 4/ lhaní (rdzun-du smra-ba); 5/ pomlouvání (phra-ma); 6/ užívání hrubých slov (cchig-rcub); 7/ vychloubání se (ngag-'khjal); 8/ chamtivost (brnab-sems); 9/ zlomyslnost (gnod-sems); 10/ kacířství (log-lta).

DVANÁCT

Obr. 10 Dvanáct vzájemných propojeností (Rten-'brel bču-gñis).

Fig. 10 The Twelve Interdependent Links.

DVANÁCT VZÁJEMNÝCH PROPOJENOSTÍ

RTEN-'BREL JAN-LAG BČU-GŇIS (*tendel jänlag čuňi*) - Vzájemně podmíněnými soupříčinami (rten-'brel) jsou: 1/ nevědomost ma-rig pa, neumožňující poznat pravou podobu mysli (zobrazeno na obr. 10 slepcem ve výseči nahoře); 2/ představivost či duševní tvořivost 'du-bjed (čtvrtá bytostní složka, v. t.; zobrazeno hrnčířem); 3/ vědomí či zkušenostní poznání rnam-šes (pátá bytostní složka, v. t.; zobrazeno skotačící opicí); 4/ jméno a tvar ming-gzugs, představující spojení základního a podstatného aspektu jevu (zobrazeno dvěma muži v člunu); 5/ šestice smyslů poznávání - zrakového, sluchového, čichového, chuťového, hmatového a

mentálního (zobrazeno domkem se šesti okny); 6/ kontakt reg-pa mezi smyslovými orgány a předměty (zobrazeno mužem a ženou na lůžku); 7/ pociťování cchor-ba (druhá bytostní složka, v. t.), oslepující člověka nevědomostí (zobrazeno mužem oslepeným šípem v oku); 8/ toužení sred-pa, domáhající se opakování příjemných pocitů (zobrazeno mužem s číší v ruce); 9/ uchopování len-pa předmětů touhy (zobrazeno opicí trhající ovoce ze stromu); 10/ uskutečňování srid-pa čili dozrávání důsledků uchopení (zobrazeno těhotnou ženou); 11/ zrození skje-ba (zobrazeno rodící ženou); 12/ stáří a smrt rga-ši (zobrazeno starcem nesoucím na bedrech mrtvolu).

ŠESTNÁCT

ŠESTNÁCT ZÁSAD BEZÚHONNÉHO SVĚTSKÉHO KONÁNÍ

MI-ČHOS GCANG-MA BČU-DRUG (*mičhō cangma čudug*) - Šestnáct ustanovení eticko-morálního kodexu tibetského krále Songcāngampa (Srong-bcan-sgam-po, 605-650), určených poddanému lidu: 1/ prokazovat úctu božským Třem Klenotům (Lha Dkon-mčhog gsum-la mos-gus bskjed-pa); 2/ praktikovat svatou Dharmu (dam-pa'i Čhos bcal-žing bsgrub-pa); 3/ projevovat vděčnost rodičům (pha-ma-la drin-lan 'džal-ba); 4/ vážit si lidí ctnostných (jon-tan čan-la že-mthong jod-pa); 5/ prokazovat úctu lidem vysoko postaveným a starším (rigs mtho-ba dang rgan-par bkur-sti čhe-ba); 6/ pomáhat svým krajanům (jul-mi khjim-mcches-la phan-'dogs-pa); 7/ být čestný a skromný (bka'-drang žing sems čung-ba); 8/ být pozorný k přátelům (ňe-du mdza'-bšes-la gžung ring-ba); 9/ následovat urozené (ja-rab-kji rdžes-sňeg phji-thag ring-ba); 10/ znát míru v jídle a majetku (zas-nor-la cchod-'dzin-pa); 11/ odplácet za prokázané dobro (sngar drin-čan-gji mi-read gčod-pa); 12/ splácet včas dluhy a nešidit na míře a váze (bu-lon dus-su 'džal žing bre-srang-la g.jo med-pa); 13/ nezávidět nikomu (kun-la phrag-dog čung-ba); 14/ nedávat na rady špatných lidí a držet se vlastního úsudku (ngan-pa'i gros-la mi-ňan žing rang-cchugs 'dzin-pa); 15/ mluvit zdvořile a málo (ngag-džam žing smra-ba ňung-ma); 16/ být velkorysý a širokomyslný (theg-pa čhe žing blokhog jangs-pa).

OSMNÁCT

OSMNÁCT PEKEL

DMJAL-KHAMS BČO-BRGJAD (*ňalkham čobgjä*) - Poslední ze Šesti stavů existence (v. t.). V tibetské mytologii se jimi rozumí osm horkých pekelných (ccha-dmjäl), osm studených pekelných (grang-dmjäl), jedno osamělé krátkodobé peklo (ňi-cche-ba) a jedno peklo v blízkém okolí (ňe-'khor-ba).

TŘICET DVA

DVAATŘICET DOBRÝCH ZNAKŮ

MCCHAN BZANG-PO SUM-ČU-RCA-GŇIS (*cchän zangpo sumčucaňi*) - Dvaatřicet zvláštních tělesných znaků (mcchan-pa), z nichž některé je možno pozorovat na těle buddhů: 1/ znaky kola na rukou a na nohou (phjag-žabs 'khor-los mcchan-pa); 2/ "želví [tj. dobře stavěné - JK] nohy" (rus-sbal žabs); 3/ prsty na rukou a na nohou spojené [snad překryté? - JK] síťkou (phjag-žabs sor-mo dra-bas 'brel-ba); 4/ jemné a mladistvé ruce a nohy (phjag-žabs 'džam žing gžon-ša čhags-pa); 5/ sedm hrbolků na těle (sku'i-gnas bdun mtho-ba); 6/ dlouhé prsty (sor-mo ring-ba); 7/ široké paty (rting-pa jangs-pa); 8/ velké a rovné tělo (sku

čhe žing drang-ba); 9/ nohy s nevyčnávajícími kotníky (žabs long-bu mi-mngon-pa); 10/ zježené chloupky na těle (ba-spu gjen-du phjogs-pa); 11/ antilopí nohy (bjin-pa e-na-ja'i 'dra-ba); 12/ dlouhé a krásné ruce (phjag ring žing mdzes-pa); 13/ žalud penisu vnořený do pouzdra [tj. do předkožky - JK] ('doms-kji sba-ba sbubs-su nub-pa); 14/ zlatavá barva kůže (pags-pa gser-mdog 'dra-ba); 15/ jemná hladká pokožka (pags-pa sraab čing 'džam-pa); 16/ doprava zkroucené chloupky na těle (ba-spu re-re-nas g.jas-su 'khjil-ba); 17/ chomáček chloupků mezi obočím (žal-mdzod-spus brgjan-pa); 18/ tělo s přední částí lví (ro-stod seng-ge 'dra-ba); 19/ zakulacená ramena (dpung-pa'i-mgo zlum-pa); 20/ široká ramena (thal-gong rgjas-pa); 21/ nevábná chuť pocit'ovaná jako vytříbená (ro mi-žim-pa ro-mčhog snag-ba); 22/ tělo všestranně souměrné jako fíkovník nigródha (sku nja-gro-dha ltar čhu-ženg gab-pa); 23/ nepostřehnutelná bulka na temeni hlavy (gcug-tor bhtar mi-mngon-pa); 24/ dlouhý a tenký jazyk (ldžags ring žing sraab-pa); 25/ hlas jako Brahmův (gsung Cchangs-dbjangs lta-bu); 26/ čelist jako lví ('gram-pa seng-ge'i 'dra-ba); 27/ bělostné zuby (cchems šin-tu dkar-ba); 28/ rovné zuby (cchems mňam-pa); 29/ dokonalý chrup (cchems-thags bzang-pa); 30/ úplných čtyřicet zubů (cchems-grangs bži-bču cchang-ba); 31/ tmavomodré oči (spjan mthon-mthing 'dra-ba); 32/ řasy jako řasy nejlepší krávy (spjan-gji rdzi ma-ba mčhog-gi rdzi-ma 'dra-ba).

TŘICET TŘI

TŘIATŘICATERÉ NEBE

SUM-ČU-RCA-GSUM (*sumčucasum*) - sans. Trájastrinša, palác třiatřiceti bohů, jejichž králem je Šakra, bráhmanský Indra (tib. Brgja-bjin), sídlící na hoře Méru (tib. Ri-rab).

LITERATURA (citovaná, použitá, doporučená)

- BEER**, Robert (2005): *Symboly tibetského buddhismu*. Z angl. *The Handbook of Tibetan Buddhist Symbols* (Shambhala, Boston 2003) přel. Petra Andělová. Nakladatelství Jiří Buchal - BB/art s.r.o. Praha.
- BKRA ŠIS CCHE RING** et al. (1988): *Dbjin bod rgja gsum šan sbjar gji cchig mdzod. English-Tibetan-Chinese Dictionary*. Mi rigs dpe skrun khang [Národnostní nakladatelství]. Peking.
- BSAM GTAN** et al. (1979): *Dag jig gсар bsgrig* [Tibetský výkladový slovník]. Mccho sngon Mi rigs dpe skrun khang [Národnostní nakladatelství provincie Čching-chaj 青海] (repr. *Current Tibetan Dictionary*, 1982).
- CSOMA DE KÖRÖS**, Alexander (1834a): *A Grammar of the Tibetan Language*. The Baptist Mission Press, Calcutta (repr. Akadémiai Kiadó, Budapest 1984).
- CSOMA DE KÖRÖS**, Alexander (1834b): *Essay towards A Dictionary, Tibetan and English*. The Baptist Mission Press, Calcutta (repr. *Tibetan-English Dictionary*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1984).
- ČANG**, I-sun 張怡蓀 [Krang dbji sun] (1985): *Bod rgja cchig mdzod čhen mo* [Velký tibetsko-čínský slovník], I-III. Mi rigs dpe skrun khang [Národnostní nakladatelství], Peking.
- DAS**, Sarat Chandra (1915): *An Introduction to the Grammar of the Tibetan Language*. The Darjeeling Branch Press, Darjeeling (reprinted in China, 1941).
- DAS**, Sarat Chandra (1902): *A Tibetan-English Dictionary with Sanskrit Synonyms. Cchig gi gter mdzod*. The Bengal Secretariat Press, Calcutta (reprinted in China, 1951).
- DUNG DKAR BLO BZANG 'PHRIN LAS** (2002): *Dung dkar Cchig mdzod čhen mo / Tung-ka Cang-süe ta cch'-tien* 東噶藏學大辭典 [Dungkar Tibetological Great Dictionary]. China Tibetology Publishing House. Beijing.
- EITEL**, Ernest J. (1904): *Hand-book of Chinese Buddhism being A Sanskrit-Chinese Dictionary with Vocabularies of Buddhist Terms*. Second edition, revised and enlarged. Sashusha, Tokyo (reprinted in China, 1939).
- HUMPHREYS**, Christmas (1962): *A Popular Dictionary of Buddhism*. The Citadel Press, New York.

- CHANDRA**, Lokesh (1961): *Tibetan-Sanskrit Dictionary*. New Delhi (reprinted Rinsen Book Company, Vols. I-II, Kyoto 1976).
- JÄSCHKE**, Heinrich August (1881): *A Tibetan-English Dictionary*. London (reprinted Rinsen Book Company, Kyoto 1990).
- JÄSCHKE**, Heinrich August (1954): *Tibetan Grammar*. K vydání připravil John L. Mish. Ungar Publishing Co., New York.
- KE-SI-ČCHÜ-ČA** 格西曲札 (Dge bšes Čhos kji grags pa/ Ke-si Čchü-t'i-ča-pa 格西曲吉札巴) (1957): *Dge bšes Čhos kji grags pas brcams pa'i Brda dag ming cchig gsal ba / Cang-wen cch'-tien* 藏文辞典 [Čhökjidagpüv Tibetko-činský slovník]. Mi rigs dpe skrun khang [Národnostní nakladatelství] (2. vyd., Peking 1981).
- KOLMAŠ**, Josef (1976-77): Rukopisné skriptum "Tibetská gramatika" pro Jazykovou školu v Praze.
- KOLMAŠ**, Josef (1995): *Buddhistická svatá písma. Šestnáct arhatů*. Nakladatelství PRÁH, Martin Vopěnka, Praha 1995.
- KOLMAŠ**, Josef (1999): A Catalogue of J. Kolmaš's Private Collection of Tibetan texts. *Archív orientální* 67, Supplement to 3/99. Part Two: Modern Tibetan Prints, pp. 30-85.
- KOLMAŠ**, Josef (2009): *Malá encyklopedie tibetského náboženství a mytologie*. Nakladatelství Libri, Praha.
- KOLMAŠ**, Josef (2010): *Slovník tibetské literatury*. Nakladatelství Libri, Praha.
- LANGE**, Kristina (1976): *Die Werke des Regenten Sangs rgyas rgya mc'o (1653-1705)*. Akademie-Verlag, Berlin.
- Lexikon východní moudrosti (buddhismus, hinduismus, taoismus, zen)* (1996): Kolektiv překladatelů (hesla z tibetského buddhismus přel. J. Kolmaš). Votobia Olomouc - Victoria Praha.
- Mathew's Chinese-English Dictionary* (1952). Revised American Edition. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- MAYERS**, William Frederick (1874): *The Chinese Reader's Manual*. Part II. Numerical Categories, pp. 313-380. The Presbyterian Mission Press, Shanghai (reprinted in China, 1939).
- MILTNER**, Vladimír (1997): *Malá encyklopedie buddhismu*. Práce, Praha (2. vydání, Nakladatelství Libri, Praha 2002).
- MONIER-WILLIAMS**, Sir Monier (1899): *A Sanskrit-English Dictionary*. At the Clarendon Press, Oxford (reprinted Kyoto 1943).
- Nangsa Öbum (Mystérium o životě a zmrtvýchvstání krásné paní Nangsy)*. Z tibetštiny přeložil Josef Kolmaš, ilustroval Jaromír Skřivánek. Nakladatelství UNITARIA, Praha 1993 (Edice Skvosty, sv. 1).
- NGAG DBANG ČHOS DAR** (1980): *Brda' gsar rñing* [Staré a nové výrazivo]. Mccho sngon Mi rigs dpe skrun khang [Národnostní nakladatelství provincie Čching-chaj], Si-ning 西宁.
- OŠANIN**, Il'ja Michajlovič (1983-84): *Bol'soj kitajsko-russkij slovar' / Chua-e ta cch'-tien* 華俄大辭典, I-IV. Izdatel'stvo "NAUKA", Moskva.
- PALKHANG LOTSAWA** (1961): *Sñan ngag 'dod pa blo gsal gžon nu rnam la ñe bar mkho ba mngon brdžod pad dkar 'phreng ba. A Collection of synonyms*. Tibet Mirror Press, Kalimpong.
- REICH**, Jurij Nikolajevič (1983-93): *Tibetsko-russko-anglijskij slovar' s sanskritskimi paralleljami*, I-XI. Izdatel'stvo "NAUKA", Moskva.
- SCHUMANN**, Hans Wolfgang (2008): *Svět buddhistických obrazů. Ikonografická příručka buddhismu mahájány a tantrajány*. Přel. Jan Filipický. Academia, Praha.
- SOOTHILL**, William Edward (1962): *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms*. Buddhist Culture Service, Taipei, Taiwan, China.
- TENPA ZANGMO** (Bstan pa bzang mo) (s.a.): *Tibetan-English Dharma Vocabulary. S. I. Tibetská kniha mrtvých. Bardo thödol. Vysvobození v bardu skrze naslouchání* (2007). Z tibetštiny přel. Josef Kolmaš. 7. vyd., ve Vyšehradu čtvrté, Praha.
- TSEPAK RIGZIN** (1986, 1993): *Tibetan-English Dictionary of Buddhist terminology*. Library of Tibetan Works and Archives, Dharamsala.
- WANG**, I-nuan 王沂暖 (1988): *Cang-chan fo-süe cch'-tien* 藏汉佛学词典 [Tibetsko-činský buddhistický slovník]. Čching-chaj min-cu čchu-pan-še 青海民族出版社 [Národnostní nakladatelství provincie Čching-chaj], Zi-ling (Si-ning).
- WERNER**, Karel (1996): *Malá encyklopedie hinduismu*. Nakladatelství Atlantis, Brno.